
ІННОВАЦІЇ

УДК 336.143:330.341.1

В. Б. Тропіна, д. е. н., професор**ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

Анотація. *Визначено сутність та складові системи бюджетного забезпечення інноваційного розвитку країни. Проведено аналіз сучасного стану державної фінансової підтримки інноваційних процесів в Україні. Обґрунтовано пропозиції щодо оптимізації системи бюджетного фінансування державних інноваційних програм з метою реалізації інноваційної моделі розвитку країни.*

Ключові слова: *бюджет, інновації, бюджетне забезпечення інноваційної діяльності, національна інноваційна система, державні цільові інноваційні програми.*

В. Б. Тропина, д. э. н., профессор**ОПТИМИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ БЮДЖЕТНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ**

Аннотация. *Определена сущность и составляющие системы бюджетного обеспечения инновационного развития страны. Осуществлен анализ современного состояния государственной финансовой поддержки инновационных процессов в Украине. Предложены направления оптимизации системы бюджетного финансирования государственных инновационных программ с целью реализации инновационной модели развития страны.*

Ключевые слова: *бюджет, инновации, бюджетное обеспечение инновационной деятельности, национальная инновационная система, государственные целевые инновационные программы.*

V. B. Tropina, Doctor of Economic Sciences, Professor**OPTIMIZATION OF THE INNOVATIVE ACTIVITY BUDGET SUPPORT SYSTEM IN UKRAINE**

Abstract. *The essence and components of the system of budget support of innovative development of the country are defined. The current state of public financial support for innovation processes in Ukraine is analyzed. Ways of optimization of the system of budget financing of the state innovation programs with the aim of implementing an innovative model of development of the country are proposed.*

Keywords: *budget, innovations, budget support of innovation activities, national innovation system, state target innovation programs.*

Актуальність теми дослідження. Інновації сьогодні стають дедалі більш визначальними сферами розвитку суспільства. Більшість розвинутих країн світу, зокрема Велика Британія, Ірландія, США, Фінляндія, Швеція, Японія, формують або вже сформували національні системи інноваційного розвитку.

На початку реформ, тобто більше ніж 25 років тому, Україна входила до групи країн з найвищим рівнем наукомісткості економіки. Витрати на науку у 1990 р. перевищували 3 % обсягу ВВП України. На той час такі самі показники мали найрозвинутіші країни світу – Велика Британія, Німеччина, США, Франція, Японія. Незважаючи на те, що рівень технологічного розвитку вітчизняної економіки тоді був нижчим, ніж у зазначених країнах, значна частка продукції на світових ринках була неконкурентоспроможною, а науковий потенціал використовувався недостатньо продуктивно, країна все-таки залишалася індустріально розвинутою.

ІННОВАЦІЇ

Постановка проблеми. Сподівання на те, що ринковий механізм автоматично забезпечить високу якість розвитку та модернізацію вітчизняної економіки завдяки включенню інноваційних факторів, не виправдалися. Як наслідок, сьогодні інноваційність і конкурентоспроможність України оцінюється у світі досить низько. Наприклад, у відомому рейтингу Global Innovation Index Україна у 2015 р. посіла 64 місце, пропустивши поперед себе на 63 і 62 місця Сербію та Панаму [1].

Зміна технологічної бази виробництва, модернізація повинна спиратися на широке використання інновацій в економіці. При цьому, оскільки приватний бізнес дуже стримано вкладає кошти в НДДКР, особливо у великі проекти, роль держави в цій сфері не зменшується.

Бюджетне фінансування – найбільш бажаний метод фінансування, що передбачає отримання коштів з бюджетів різного рівня. Привабливість цієї форми фінансування полягає в тому, що за роки радянської влади керівники підприємств звикли до того, що це джерело коштів практично безкоштовне, нерідко отримані кошти не повертаються, а їхнє витрачання слабо контролюється. В силу ряду об'єктивних причин доступ до цього джерела в Україні, як і в інших пострадянських країнах, постійно звужується. В умовах переходу до ринкових відносин у науково-технічній сфері, система державного фінансування повинна адекватно реагувати на мінливі умови економічного життя з метою досягнення максимально можливої ефективності. Зазначене обумовлює необхідність теоретичного обґрунтування необхідності та напрямів оптимізації системи бюджетного фінансування інноваційної діяльності в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інноваційної політики держави та ролі бюджетної політики у фінансовому регулюванні інноваційного розвитку присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Значний вклад у вивчення цієї проблеми внесли вітчизняні вчені: Г. О. Андрощук, Т. М. Боголіб, Н. М. Буняк, Ю. М. Бажал, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, І. В. Запатріна, О. П. Кавтиш, Л. В. Лебедева, Л. В. Лисяк, В. Семиноженко, Л. І. Федулова та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Оскільки питання комплексної реструктуризації форм і методів бюджетного фінансування інноваційної сфери недостатньо відображені в наукових публікаціях, до переліку невирішених завдань означеної проблематики слід віднести пошук підходів щодо формування в Україні оптимальної системи бюджетного фінансування інноваційної діяльності, яка, з одного боку, зменшить навантаження на бюджет, а з іншого – сприятиме реалізації інноваційної моделі розвитку країни.

Постановка завдання. Мета цього дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності та напрямів оптимізації системи фінансових інструментів державного регулювання інноваційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вивчення інноваційної діяльності, теоретичні і практичні пошуки можливостей її активізації як на рівні підприємств, так і на рівні держави активно проводяться в усіх країнах світу. Хоча саме поняття „інновація” з'явилося у XIX ст., але до сьогодні як у світовій, так і у вітчизняній економічній літературі немає однозначного визначення інновацій, тому для викладу основного матеріалу статті це поняття потребує уточнення

Вчені, які вивчають інноваційні проблеми, трактують зміст поняття „інновація” по-різному. Узагальнюючи, можемо зазначити, що досить часто визначення інновації дається з точки зору двох аспектів: як процес впровадження нових товарів, методів, технологій тощо, якісний рівень яких суттєво перевищує попередні, і як результат творчої діяльності, втілений в нових товарах, методах, технологіях і т.п. У статті термін "інновація" буде використовуватися у значенні, наведеному у Законі України „Про інноваційну діяльність”, де інновації визначено як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція чи послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного чи іншого характеру, які суттєво поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери [2].

Критичною фазою інноваційної діяльності є її фінансування. Фінансові ресурси в інноваційному процесі виконують такі функції:

- забезпечення надходжень фінансових коштів на різних етапах реалізації інноваційних процесів;
- створення стимулів та умов для розробки інновацій;

ІННОВАЦІЇ

- забезпечення можливості здійснення інноваційних процесів;
- вплив на вибір тематики інноваційних проектів відповідно до потреб функціонування і розвитку суб'єктів НІС;
- сприяння ефективному витрачання коштів на інновації.

Теорія та практика фінансів визначає досить широкий спектр фінансових джерел для інноваційного розвитку: кошти державного та місцевих бюджетів; власні кошти підприємств; позикові кошти; кошти вітчизняних інвесторів; кошти іноземних інвесторів та інші.

Найвагомим джерелом фінансування інновацій в Україні залишаються власні кошти суб'єктів господарювання. Проте, на сьогодні, враховуючи економічну та політичну ситуацію в країні, навіть найпрогресивніші галузі не мають достатніх власних фінансових ресурсів для інноваційних проектів. Пряма державна фінансова підтримка суб'єктів інноваційного підприємництва не відіграє важливої ролі. Так, питома вага державних коштів від загального обсягу фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні за період 2000-2015 рр змінювалася в межах від 0,4 % (у 2000 р. та 2015 р.) до 4,5 % у 2014 р.* Внесок місцевих бюджетів ще менший – 0,1 % [3].

Наука не належить до тих сфер суспільного життя, що підлягають виключно ринковому регулюванню. Останнім часом багато говориться про комерціалізацію науки, що має на меті стимулювання приватних інвестицій у науку. Проте частка і відповідальність держави в науково-пошуковій діяльності у світі є стабільно високою. Отже, інноваційні процеси потребують змішаного фінансування, в якому ініціатором повинна виступати держава, залучаючи і використовуючи різні фінансові джерела.

Існує досить багато чинників, які перешкоджають фінансовому забезпеченню інноваційної діяльності в Україні, серед яких – неефективна система бюджетного фінансування інноваційної сфери.

Функція створення необхідних умов для інноваційної діяльності – її регулювання (у тому числі і насамперед, шляхом формування і реалізації відповідної бюджетної політики та бюджетного механізму) та розроблення стратегії інноваційного розвитку з урахуванням прогнозів розвитку глобальної економіки, – покладається на державу як апарат управління, що об'єктивно обумовлено необхідністю: здійснення фундаментальних досліджень, які майже не виконуються приватним бізнесом у зв'язку з тривалими термінами проведення, а також невизначеністю витрат і результатів; здійснення масштабних проектів, виконання яких потребує значних фінансових ресурсів; проведення НДДКР у пріоритетних для держави сферах (екологія, медицина, гуманітарна сфера, оборона тощо).

Найвпливовішим інструментом державної інноваційної політики є система бюджетного забезпечення інноваційного розвитку, сутність якої можна визначити як єдність бюджетної політики інноваційного розвитку та механізму бюджетного фінансування пріоритетних напрямів інноваційної політики держави. Складовими бюджетного фінансування інноваційної діяльності є пряме фінансове забезпечення фундаментальних наукових досліджень та прикладних розробок, а також непряме фінансування шляхом створення сприятливих умов для виконання НДДКР (податкові пільги, інвестиційний податковий кредит, прискорена амортизація тощо).

Державне фінансування інноваційної діяльності переважно відбувається через реалізацію цільових інноваційних програм з використанням бюджетних коштів. В Україні державні цільові науково-технічні та інноваційні програми були впроваджені з метою використання державного фінансування науково-дослідної роботи у більш ефективний спосіб та для реалізації пріоритетних напрямів у науково-технічній сфері. Цей інструмент державного регулювання та фінансової підтримки інноваційної діяльності функціонує згідно із Законом України "Про державні цільові програми" (№ 1621-IV від 18.03.2004 р.), та Законом України "Про пріоритетні напрями розвитку науки та техніки" (в редакції Закону № 2519-VI від 09.09.2010 р.).

Порівняльний аналіз реалізації державних цільових науково-технічних та інноваційних програм в Європі та Україні (див. табл. 1) дає можливість визначити напрями удосконалення національної системи бюджетного фінансування інноваційної діяльності.

ІННОВАЦІЇ

Таблиця 1

Порівняльний аналіз реалізації державних цільових науково-технічних та інноваційних програм в Європі та Україні

В Європейському Союзі:	В Україні:
– сума коштів, яка виділяється в Європі, вища, ніж в Україні: у ЄС бюджет невеликих програм складає близько 90000 євро. А якщо це великі програми, то бюджет може сягати від 2-х до 3-х млн. євро;	– навіть найбільш фінансовані програми мають бюджет в межах 15-18 тис євро;
– науковці та науково-дослідні інститути можуть планувати проекти в рамках визначеного бюджету програми;	– Міністерство економічного розвитку і торгівлі та Міністерство фінансів не можуть спільно передбачити суму фінансування у державному бюджеті згідно з програмами, затвердженими Парламентом і Урядом;
– участь підприємств в науково-дослідних та інноваційних проектах часто є передумовою виділення коштів;	– менше 1% підприємств беруть участь в державних науково-технічних програмах;
– заохочується державно-приватна співпраця. Спільне фінансування проектів приватним сектором часто є критерієм для прийняття рішень про виділення коштів;	– відсутні ефективні інструменти та механізми використання публічно-приватного партнерства в інноваційних процесах;
– рамкові проекти затверджуються лише міжнародним науково-дослідним консорціумом. Рішення про фінансування таких проектів в країнах-учасницях також у все більшій мірі залежить від рівня інтернаціоналізації проектних пропозицій;	– міжнародні науково-дослідні програми не є поширеним явищем;
– моніторинг програми передбачений в плані її реалізації. Часто моніторинг може виконуватися протягом кількох років після завершення програми, тому що результати можуть з'явитися через тривалий час після завершення програми;	– оцінка та моніторинг не є одним із ключових елементів реалізації програм. У державних програмах немає відповідних показників. У багатьох випадках ані проміжні, ані остаточні результати програм не підлягають моніторингу та оцінці з точки зору витрачання бюджетних коштів, досягнення цілей чи якості;
– відбір спеціалістів з оцінювання рамкових програм та проектів відбувається на основі їхнього досвіду в тій чи іншій сфері;	– спеціалісти з оцінювання не отримують знань та навичок щодо правильного здійснення оцінювання проектів;
– програми зазвичай розробляються організаціями, які фінансують програму, в тісній співпраці з промисловим сектором економіки та науковцями;	– програми розробляються міністерствами, державними комітетами або працівниками агентств;
– програмний менеджмент є ключовим критерієм для прийняття рішення про фінансування і оцінюється протягом виконання програми;	– програми недостатньо сплановані, особливо у питаннях фінансування, координації з іншими проектами та реалізації програми в цілому;
– рішення щодо фінансування приймається групами незалежних осіб, які уповноважені приймати рішення на принципах прозорості та визначених критеріїв відбору.	– процес прийняття рішення про фінансування не є прозорим.

Джерело: Складено за [4, с. 26-27].

Аналіз стану фінансового забезпечення затверджених Урядом пріоритетних напрямів інноваційної діяльності свідчить, що в цілому загальний обсяг їхнього фінансування за галузевими пріоритетами, зокрема, в 2012 р. склав 26,4 % загального обсягу фінансування інноваційної діяльності в країні. Таким чином, тільки незначна частина сформованих державних програм може завершитися економічно ефективними інноваціями [5, с. 96]. З 2000 р. в Україні жодного бюджетного року не була виконана визначена статтею 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» норма щодо забезпечення державою бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7% ВВП України. Фактично щорічний розмір бюджетних видатків на науку становив 0,3-0,5% ВВП і сумарно (з усіх джерел) – 0,89%.

ІННОВАЦІЇ

Висновки. Аналіз ситуації в інноваційній сфері в Україні дозволяє зробити висновок про те, що в даний час у країні ще не склалася ефективно діюча система бюджетного фінансування інноваційної сфери. Визначальним фактором оптимізації цієї систем є посилення взаємозв'язку науки, бізнесу та держави з метою формування системи, яка об'єднує технологічні, фінансові та організаційні фактори генерування та поширення інновацій. Оптимізація системи бюджетного забезпечення інноваційних процесів передбачає перехід до змішаного фінансування, де ініціатором повинна виступати держава, залучаючи і використовуючи різні фінансові джерела. Система бюджетного фінансування інноваційної діяльності в Україні потребує суттєвих змін, що-найперше, шляхом формування прозорого механізму фінансування державних програм, а також активнішого використання непрямих методів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності.

Література

1. The Global Innovation Index 2015 Effective Innovation Policies for Development [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2015-v6.pdf>
2. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 04.07.2002 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://kneu.edu.ua/userfiles/our_partners/gudrun/3_UA.pdf.
5. Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку : монографія / Лисяк Л. В., Гриценко О. В., Качула С. В., Роменська К. М. [та ін.]; за наук. ред. Л. В. Лисяк. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. – 396 с.

References

1. The Global Innovation Index 2015 Effective Innovation Policies for Development Retrieved from <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2015-v6.pdf> [in English].
2. Verkhovna Rada Ukrainy Zakon Ukrainy "Pro innovatsiynu diialnist" [The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "On innovation activity"]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15> [in Ukrainian].
3. Ofitsiynyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky [The official website of the State Statistics Committee] Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Innovatsii v Ukraini: Yevropeiskii dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy [Innovation in Ukraine: European experience and recommendations for Ukraine], Retrieved from http://kneu.edu.ua/userfiles/our_partners/gudrun/3_UA.pdf. [in Ukrainian].
5. Lysiak, L. V. Grytsenko, O. V. Kachula, S. V. Romenskikh, K. M. and other (2015), *Biudzhetna skladova realizatsii dominantnykh napriamiv suspiilnogo rozvytku* [Budget component of the dominant directions of social development], DDFFA, Dnipropetrovsk, Ukraine [in Ukrainian].

Надійшла 14.01.2016